

PAPER DETAILS

TITLE: HACI BEKTAS VELİ DERGÂHI'NİN YAPI ELEMANLARINDAN "ASLANLI ÇESME" NİN
MICHEL FOUCAULT'UN MEKÂN FELSEFESİ BAKISIYLA SEMİYÖLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ

AUTHORS: Seyda Çiçek

PAGES: 63-80

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4166109>

Çiçek, Ş. (2024). "Aslanlı Çeşme" nin Michel Foucault'un mekân felsefesi bakışıyla semiyolojik çözümlemesi, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 63-80.

"ASLANLI ÇESME" NİN MICHEL FOUCAULT'NUN MEKÂN FELSEFESİ BAKIŞIYLA SEMİYOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ*

Şeyda ÇİÇEK**

Öz: İnsan, duygu ve düşüncelerini aktardığı mekânlar içerisinde ürettiği yapıların mimaridir. Mimarlar, oluşan bu duygu ve düşüncelerin somutta gerçekleşmesini sağlayan "aracı-kanal" durumundadır. Bu bağlamda görünmeyende kurguladığını, görünende işlevsel bir biçimde vücut bulmasını sağlar. Oluşan bu yapıların dile gelip konuşması için yardımcı elemanlar kullanırlar. Kullanılan bu elemanlar temel yapı unsurlarını desteklemekle beraber içerdiği anlamı güçlendirmek için uygulanır. Bunlar bezemeler, simgeler ve semboller gibi öğelerdir. Gelişi güzel kullanılmazlar. Her biri üreticisi tarafından anlamlandırılmış olup içerdiği anlam doğrultusunda yapı içerisinde ilgili alana işlenir. Böylece her mekân kendi üreticisinin kurguladığı sosyal sahnelerin vücut bulmuş hali olarak karşımıza çıkar.

Bu çalışma Michel Foucault'nun mekân felsefesi olarak ele aldığı konu içerisinde geliştirdiği "sosyal sahneler" in yer aldığı *heterotopya* kavramından yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda bir heterotopya olan Hacı Bektaş Veli Dergâhı içerisindeki sosyal sahnelerden 'Aslanlı Çeşme'nin semiyolojik çözümlemesi yapılmıştır. Çalışma da kullanılan nitel araştırma yöntemleri ile incelemeler yapılmıştır. Bu yöntemler kullanılırken dilbilim ve semiyolojiden faydalanılarak çalışmanın ana izleği oluşturulmuş ve çözümlemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sahneler, Heterotopya, Semiyoloji, Aslanlı Çeşme, Anlama, Anlamlandırma, Mekân.

SEMIOLOGICAL ANALYSIS OF "LION FOUNTAIN" FROM MICHEL FOUCAULT'S PERSPECTIVE OF SPATIAL PHILOSOPHY

Abstract: Man is the architect of the structures he produces in the spaces where he conveys his feelings and thoughts. Architects are in the position of "intermediary-channel" that enables these feelings and thoughts to be realized in concrete. In this context, it enables what it constructs in the invisible to be embodied in the visible in a functional way. They use auxiliary elements for these structures to speak and speak. These elements are applied to strengthen the meaning they contain, as well as supporting the basic building elements. These are elements such as embellishments, icons, and symbols. They are not used indiscriminately. Each of them is interpreted by its manufacturer and is processed in the relevant area within the structure in line with the meaning it contains. Thus, each place appears as the embodiment of the social scenes set up by its own producer.

This study has been prepared based on the concept of heterotopia, which includes "social scenes" developed by Michel Foucault in the subject he deals with as the philosophy of space. In this context, a semiological analysis of the 'Lion Fountain', one of the social scenes in the Hacı Bektaş

* Bu çalışma sorumlu yazarın, Barış Tolga EKİNCİ danışmanlığında "Hacıbektaş Veli Dergâhı'nın Mimari ve Semiyoloji İlişkisi Bağlamında Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Beykent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye).

** seyda75cicek@gmail.com

 ORCID ID: 0000 – 0003 – 1324 – 2132

Veli Lodge, which is a heterotopia, has been made. Observational examinations were made with the qualitative research methods used in the study. While using these methods, the main track of the study was created and analyzed by using linguistics and semiology.

Keywords: Social Scenes, Heterotopia, Semiology, Lion's Fountain, Comprehension, Meaning, Space.

Birey, yaşamı boyunca kendisini geliştirmek için sürekli bir arayış içine girmiştir. Bunun asıl sebebi kendisini bulma çabasıdır. Çevresine sürekli bir şeyler ilave ederken özünde kendini tamamlama durumu söz konusudur. Bu anlamda kendisi dışında ilk iletişime geçtiği doğa ile uyumlu hareket etmesi gerektiğini anlamaya başlamıştır. Bu anlama evresi zaman içerisinde deneme yanılmalar ile tecrübe edilmiş kazanımlardır.

İnsanlar, hayatta kalmak için mekânları tüketirken doğanın çizdiği sınırlar içerisinde hareket etmeleri gerektiğini öğrenmelidirler. Dolayısıyla insan içinde bulunduğu bu alemi yaşarken onu anlama ve anlamlandırmaya ihtiyaç duyar ve bunun için keşfettiği şeyleri isimlendirerek bir sistematik yapı geliştirmeye başlar. Bu sistematik dilbilimi içerisinde geliştirilir.

Çalışmanın konusu olan Aslanlı Çeşme, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın önemli bir yapı elemanıdır. Tek başına düşünüldüğünde, bulunduğu yapının su ihtiyacını karşılayan fonksiyonel bir yapıdır. Hizmet ettiği ana yapı, Hacı Bektaş Veli Dergâhı, karma bir mimari üsluba sahiptir ve zengin kültürel bilgiye sahip bir yapıdır. Bu bilgilerin her biri yapı üzerine şifrelenmiştir. Bu bağlamda, üzerinde barındırdığı her bir yapı unsuru, önemli bir semiyolojik göstergedir. Dolayısıyla, Aslanlı Çeşme üzerinde anlam ve anlamlandırma yönünden oldukça önemli bilgiler kodlanmıştır.

Mananın varlığını açıklamayı hedefleyen bilim dallarından birisi de semiyoloji (göstergebilimi)dir. Yirminci yüzyılın ortalarında gelişmeye başlayan bu bilim dalı, anlamın oluşumunu tespit etmek için çok farklı halleri kendi metotları ile ifade etmeyi, tanımlamayı ve araştırmayı amaçlamaktadır.

Semiyoloji, tek dilsel göstergelerin uygulandığı metinleri değil, beraberinde dilin dışındaki göstergeleri de araştırma objesi olarak değerlendirir. Tarihi asırlar evveline uzanan bir yerleşim alanının görünen nitelikleri ile birlikte çeşitli kültürlerden gelmiş olan görünmeyen, imgesel anlamları da barındırmaktadır (Rifat, 2020, s. 114-115).

Göstergebilimin önemli filozoflarından birisi olan Michel Foucault'nun mekân felsefesi içerisinde geliştirdiği sosyal sahnelerin yer aldığı heterotopya kavramı ile yeni ve önemli bir bakış açısı gelişmiştir. Araştırmaya konu olan Aslanlı Çeşme'nin incelenerek semiyolojik çözümlemeleri bu bakış açısı ile yapılmıştır.

Aslanlı Çeşme, görünende dergâhın çeşme olarak su ihtiyacını karşılayan işlevsel bir yapı ögesidir. Ancak görünmeyende dergâhın önemli sosyal sahnelerinden birisi durumundadır. Bu bağlamda Hacı Bektaş Veli Dergâhı bir heterotopyadır denilebilir. İçerisinde izleyicisi tarafından anlamlandırılmayı bekleyen sırlarla doludur.

Çalışmanın anlaşılır olması adına öncelikle semiyoloji (göstergebilim) ve bakış açısından faydalanılan, konunun ana izleğini oluşturacak Aslanlı Çeşme'nin çözümlemesinin de yol göstericisi Michel Foucault hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır. "*Semiyoloji ve Michel Foucault*" başlığı altında; göstergebilimsel bakış açısıyla çözümlemesi yapılacak olan Çeşme'nin iletişim dilinin iyi anlaşılabilmesi için Ferdinand de Saussure'ün göstergebilim metodunun açılımı yapılmıştır. Beraberinde Foucault'nun mekân felsefesi içerisinde geliştirdiği heterotopya kavramı ile bütünleştirilip mevcut metot genişletilerek çözümleme yöntemi grafiksel olarak yeni bir tablo hazırlanmıştır. Bu yöntem araştırmanın ana izleğini oluşturan Aslanlı Çeşme'nin semiyolojik çözümlemesinde de kullanılacaktır. Böyle bir metot oluşturulurken amaçlanan her iki filozofun dilin göstergeler üzerinden geliştirdiklerini ve semiyolojiye katkılarını bir arada mevcut metot üzerinde genişletilmiş bir biçimde göstermektir.

İkinci olarak Foucault’nun mekân felsefesi içerisinde ele aldığı sosyal sahnelerin de olduğu heteropya kavramının açıklanması “*Michel Foucault’nun Heterotopya Kavramı*” başlığı altında yapılmıştır.

Üçüncü olarak incelenen örneklemin ve yapı malzemelerinin künyesi hakkında tarihsel bilgi yer almaktadır. Bu bilgilendirmenin araştırmanın konusunun semiyolojik incelemesinde anlaşılabilir olması için önemi büyüktür. Nitekim yapının kimliği onu anlama ve anlamlandırma noktasında da önem taşımaktadır. Bu bağlamda “*Hacı Bektaş Veli Dergâhı Yapısı ve Aslanlı Çeşme*” başlığı altında ele alınmıştır.

Çalışma dört başlık altında incelenmiş olup dördüncü sırada “*Aslanlı Çeşme’nin Semiyolojik Çözümlemesi*” başlığı ile dergâhın önemli bir yapı unsuru ve Foucault’nun deyimiyle sosyal sahnesi; Aslanlı Çeşme’nin semiyolojik değerlendirmesine yer verilmiştir. Tablolama üzerinden grafiksel çalışması da yapılarak görseller üzerinden analizi bu bölümde yer almaktadır.

Sonuç kısmında ise araştırmanın değerlendirmesi yapılarak edinilen bulgular paylaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında literatüre farklı bir bakış açısı ile yapıların projelendirilebileceğini gösteren önemli bir çalışmadır.

1. Michel Foucault ve Semiyoloji (Göstergebilim)

1.1. Michel Foucault

Fransız düşünür, 15/10/1926 tarihinde Poitiers’de dünyaya gelmiştir. Saint-Stanislas Okulundaki eğitimini tamamlayarak, Paris’te prestijli bir okul olan dördüncü Henry Lisesi’nde öğrenim görme hakkı kazanmıştır. Maurice Merleau-Ponty ile düşünce bilimi (felsefe) konusunda çalışmıştır. 1948 senesinde felsefe diplomasını almış, dört sene sonra da (1952) deneysel psikiyatri diplomasını ve 1953’te psikoloji diplomasını almıştır.

1960 da felsefe bölümü başkanı olarak Fransa’daki Clermont-Ferrand Üniversitesinde hizmet vermiştir. Ödül olarak “Delilik ve Medeniyet” kitabındaki teziyle doktora unvanı verilmiştir. Foucault aynı dönem felsefe bölümünde öğrenim gören Daniel Defert’la tanışmıştır. Defert’in politik aktivizmi içerikli çalışmaları ile Foucault’ya rehber olmuştur (Hacıhasanoğlu, 2018, s. 3; Gros, 2021, s. 7-11).

Foucault’nun önemli ikinci eseri ise 1966 da basılan karşılaştırmalı olarak hazırlanan dilbilimleri, ekonomi ve tabiat konularını içeren “Kelime ve Şeyler” (Les Mots et les choses) adındaki kitabıdır. (Hacıhasanoğlu, 2018, s. 3).

Hayatının kalan döneminde kendisini “Cinselliğin Tarihi” (Histoire de la sexualité) ismindeki çalışma projesine bırakmıştır. 1976’da birinci cildini yayınlamış, çalışmayı bütünüyle tamamlayamasa bile 2. ve 3. ciltleri öldükten hemen sonra 1984’te yayınlanmıştır.

Michel Foucault, çoğunlukla toplumdaki değişmez doğruları irdelleyen bir felsefecidir. Nietzsche ve Heidegger’in düşüncelerinin etkisinde kalmış, yaptığı çalışmalarda ağırlıklı olarak Sigmund Freud ve Karl Marx’ın fikirleri ile mücadele etmiştir (Ekice, 2019, s. 471-472).

Foucault, ilk çalışmalarında kişileri özneye dönüştürme şekillerini anlatmıştır. Son zamanlardaki çalışmalarındaysa kişinin evrilme kodlarının dışına çıkma olasılıklarını irdelenmiştir. Bireyin kendisini bir sanat yapıtı pozisyonuna getirmesi de bu durum üzerinden ilerlemektedir.

Foucault’nun dil felsefesinden bahsetmek gerekirse; Jacques Derrida, Giles Deleuze, Felix Guattari gibi filozoflarında bulunduğu postyapısalcılığın öncülerinden sayılmaktadır. İnsan öznesiyle ilgili bir eleştiriyi içeren postyapısalcılık, insan biliminin ana gayesinin bireyi çözümlemek, kişiyi anlamaya katkı sunan son otuz yılın kavramlarını yapı bozuma uğratmanın gerekliliğini ifade ederek tarihselliğe şüpheli eleştirel bakmıştır. Felsefe ve mana eleştirisiyle meydana gelen postyapısalcılık, gerçeklikle önermeler arasında bir ilişki olduğu fikrine ve yapı kavramına karşı duruş sergilemiştir. Çözümleyici veya tanımlayıcı gelişigüzel

bir dilin nesnellik savını sorgulamıştır. Geçerliliği metin içerisinde ya da gerisinde değerlendiren yapısalcılık dışında postyapısalcılık, okuyucunun katkısı yönünden dikkat çeker, okur ile tekst arasında karşılıklı iletişimi üretkenlik şeklinde yorumlamış, doğruluğu da okurun verimliliğiyle bağdaştıran bir öneri sunmuştur. Yazarın/öznenin, şuuru dışı vuran, doğruluğun bir hâkimiyetinin bulunduğunu ifade eden Descartes'in ayrılmaz özne fikrine ve kişinin özünde dil vasıtasıyla geliştiğini savunmaktadır (Aysever, 2004, s. 92-93).

Foucault'nun epistemoloji düşüncesi üzerine hazırlamış olduğu eserleri; 1966'da Kelimeler ve Şeyler, 1969 senesinde Bilginin Arkeolojisi ve 1971 yılında Söylemin Düzeni adındaki çalışmalarıdır. Tüm bu çalışmalarında Foucault, bilgi kuramsal ve tarihsel tarafıyla dili eleştirmektedir. Ayrıca “yazar”, “metin” ve “okur” kavramlarına yeni açıklamalar sunmuştur.

1960'lı yıllarda “yazar”, “metin” ve “okur” kavramlarında meydana gelen değişimin arkasında “gösterge” terimiyle alakalı 2 ana düşüncenin olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, bireyi saran yeryüzündeki her şeyin birer belirti, bu belirtilerden meydana gelen her cümle bir lisan, bu gösterge dizgeleriyle ortaya çıkan her benlik bir metindir (bu kısımda Saussure, Pierce etkisi görülmektedir). Diğeri ise tüm belirtiler birer “izler oyunu” dur.

Gösterge terimine yüklenen anlamla birlikte oluşturulan fikirlerin özeti; ilk teori, Ferdinand de Saussure ve Charles Sanders Pierce'ün semiyolojiye kazandırdıkları yeni bakış açısının bir ürünüdür. Pierce'e göre; bir kural, bir koku, bir desen, bir nesne, bir olay, çıkarımlar, ses tonu, önermeler... hepsi birer göstergedir ve ona göre, “*bir kişi için, herhangi bakımdan veya herhangi bir sıfatla bir şeyin yerini tutan şey*” dir. Bir taraftan objenin yerine geçerken diğeri taraftan bireyin aklında bir anlam (“yorumlama”) geliştirmektedir. Saussure ise semiyolojiyi, kapsamlı ruhbilimin altında, dilbilimin üzerinde yerini almış genel bir bilim şeklinde görmekte ve bu bilim toplumun içerisinde izlerin hangi özellikleri sakladığını, nasıl kurallarla ilişkili olduğunu öğretmesinin zorunluluğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple de bir dille alakalı göstergeler cümlesi şeklinde tanımlandığı beraberinde diğeri belirti dizgelerinden sağır-dilsiz harflerini, incelik gösteren davranış şekillerini, yazıyı, sembolik merasimleri, askerlerin kullandıkları işaretleri saymak mümkündür (Aysever, 2004, s. 93).

İkinci teori, “gösterge” teriminin Jacques Derrida ve Jacques Lacan gibi filozofların düşüncelerinde yaşadığı dönüşümü ifade etmektedir. Bu bağlamda hiçbir belirti eğretilmeden özgür değildir. Her gösteren bir göstereni yansıtır, dolayısıyla yalnızca gösterenler ilişkisinden bahsedilebilir. Üçüncüsü ise kavrama oyunuyla beraber çevresinin ebedi olarak büyümesidir. Nitekim metin izlerden meydana gelen bir benlik, bütün göstergelerde aşkın, sabit gösterileni değil, sadece gösterenden diğeri bir gösterene giden bir gösteren zincirleri ilişkisini veriyorsa; tek başına anlamlı yoruma müsaade eden bir kendilik değil, okuyucusuna seyredebileceği bazı göstergeler sunan oldukça manalı, çeşitli yorum seçeneklerini içinde bulunduran, çok boyutlu bir şahsiyet söz konusudur.

Foucault da metnin yapısı yönünden Derrida ve diğeri filozoflarla aynı görüştedir. Metin çok yönlü bir yapıdır. Bir tekst diğeri kurumların tekstlerin oluşturduğu geniş bir sistemin ana ögesidir. Sonuç olarak bir metin karşısında yapılması gereken, birbirine ilişkilendirilmiş mana ve değer hiyerarşisini aramakla birlikte başka tekstlerle ve onların ötesindeki şeylerle olan akrabalıklarının incelemesini yapmaktır (Aysever, 2004, s. 94-95).

Foucault'nun “*Bu Bir Pipo Değildir*” adındaki denemesinde, Magritte'nin eseri üzerinden gösterge kavramıyla ilgili sorduğu soru: Sözcükler temsil ettiği şeye bir gönderimde bulunur mu? Bir pipoyu konu olarak işleyen bir tablo ve bu tablonun altına ilave edilmiş olan “*bu bir pipo değildir*” cümlesi Michel Foucault için temelde bir dil felsefesi sorununa vurgu yapmaktadır. Başka bir deyişle, şey/nesne ile onu gösteren kelime arasındaki herhangi bir işitsel, görsel ilişki var mıdır? Sorusunu gündeme taşımaktadır. Foucault bu soruyu, “*gördüğümüz söylediğimizin içine hiçbir zaman yerleşmiş değildir.*” diye cevaplamıştır. “*Bu bir pipo değildir*” görüşü, yalnızca piponun bir hayalinden/düşüncesinden

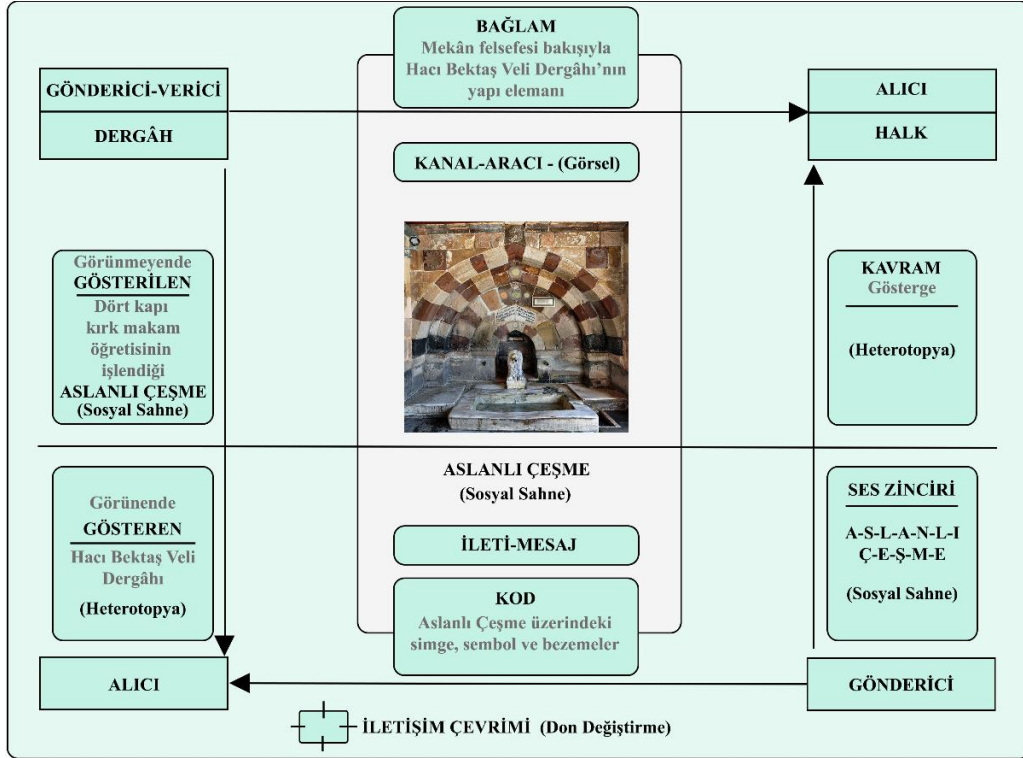
söz edilebileceğini belirtmiştir. O’na göre; tablodaki gerçeğin yalnızca desen olduğunu lakin o desen için kesinlikle “*bu bir pipodur*” denilemeyeceğini söylemektedir. Resim önündeki deseni olmamak için mücadele etmektedir. O, hiçbir şeye ileti göndermeyen, hiçbir şeye -desenine dahi benzemeyen bir cisim olabilmek için mücadele etmektedir. Foucault’nun kelimeler ve şeyler arasında derin bir ayrılığı amaçlayan bu dil yaklaşımı, göstergelerin özgün ve somut olarak mevcut olduğuna inanmanın, yorumun yok oluşu olacağını işaret etmektedir (Foucault, 2021).

1.2. Semiyoloji (Göstergebilim)

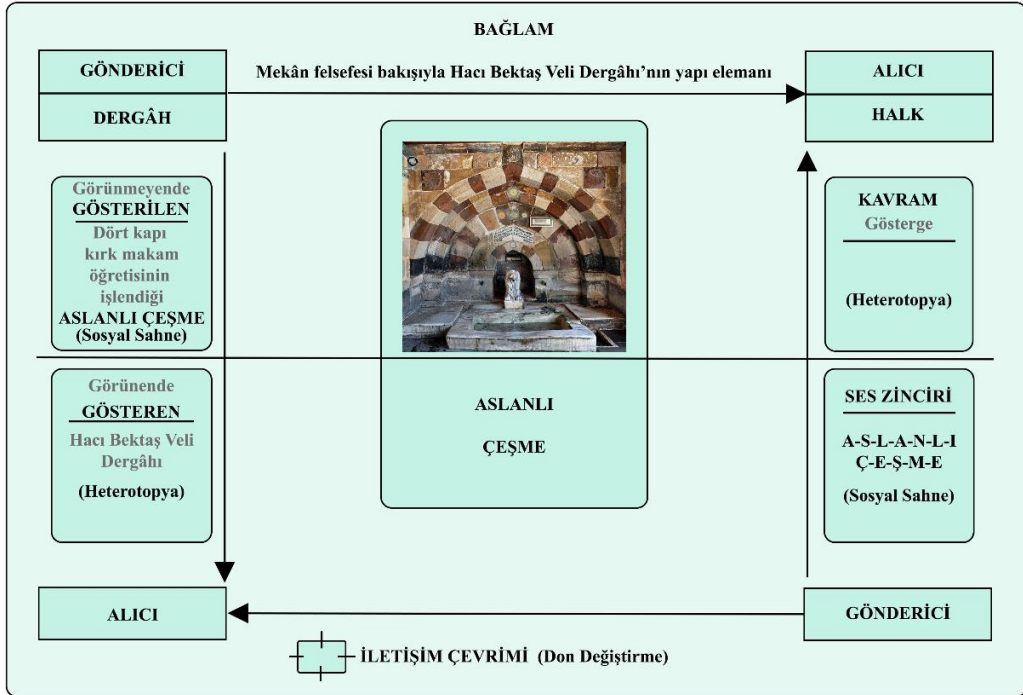
Semiyoloji, sadece dilsel izlerin tercih edildiği metinleri değil, bununla birlikte dilin haricindeki belirtileri de araştırma objesi şeklinde kabul etmektedir. Tarihi geçmişi asırlar öncesine kadar inen bir coğrafi bölgenin görünen özelliklerinin yanı sıra, farklı kültürlerden gelen görünmeyen, masalsı anlamları da barındırmaktadır (Rıfat, 2020, s. 26-28). Kültür, tarihsel-toplumsal büyüme içinde meydana gelen olguların ve olayların, maddi-manevi değerler ile birlikte gelecek kuşaklara aktarılması olarak ifade edilebilir. Kültürün aktarımı; simge kullanma, soyutlama, çoğunlukla da dille dizge oluşturularak yapılır. (Doğan Topçu, 2005, s. 238).

Ferdinand de Saussure’e göre; zihnimizdeki görünmeyen sosyal sahneleri içerisinde barındıran heterotopya gösterilen, görünendeki dışavurum şekli olarak; örneklemimiz olan Aslanlı Çeşme gibi sosyal sahneler heterotopyanın yani dergâhın bir gösterenidir. Bu iki durum bir kâğıdın iki yüzü gibi birbiri ile bir bütündür. Fakat görünmeyen-görünen veya gösterilen-gösteren bağlantısı mutlak, önceden belirlenmiş bir bağlantı değildir, o iletişim dilini konuşanlar arasındaki bir anlaşmaya (uzlaşım) bağlıdır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse; burada bir öğrenme durumu söz konusudur. Ana dilimizi öğrenirken, toplum içerisinde genel kabul gören bu uzlaşmaları algılarız, yani çeşmeye çeşme denildiğini! ve çeşme kelimesini işittiğimizde, [ç][e][ş][m][e] biçimindeki bu ses sıralaması kafamızdaki oluşan çeşme kavramını çağırıştırır. Bilinen bir dilde, belli ses sıralamasıyla bunların atıf yaptıkları terimler içerisindeki bağlantıyı bilmek, dile ait şifrelerini (kodunu) bilmek anlamına gelir (Akerson, 2016, s. 88-89).

Sassure’un dilsel göstergeyi açıklayan şemasında Ağaç ve At kavramları kullanılarak ilerlemiştir. Akerson ise Saussure’un At kavramını kullanarak ilerlemiştir. Bu çalışmada ise Her iki bilim insanının izlediği yol üzerinden farklı kavramlar ile şema hazırlayarak; Sassure’un açıklamasını Michel Foucault’nun geliştirdiği mekân felsefesi içerisindeki yeniliklerle oluşturulmuştur (Şekil 1). Bu şemada, gösterge ana iletişim tablosunun içine konumlandırılmıştır.

Şekil 1. Ferdinand De Saussure Dilsel Gösterge Modeli – yazarı tarafından üretilmiştir. Akerson’un hazırladığı şemadan yola çıkarak Foucault’nun mekân felsefesindeki “sosyal sahneler” içindeki geliştirdiği “heterotopya” kavramı dâhil edilerek genişletilmiştir.

Şekil 2. Ferdinand De Saussure Dilsel Gösterge Modeli – yazarı tarafından üretilmiştir.

Tablodaki iletişim başarılı bir iletişim örnekçesidir. Alıcı ile gönderici / gönderen ile alıcı birbirlerini anlamıştır. Her ikisi de aynı frekansta buluşmuştur (aynı dili konuşmaktadır). İkisi de gösterenin, hangi gösterilene karşılık olduğunu, yani dilin kodlarını bilmektedir (Şekil2).

Gösterge, özünde bir temsil etme, yerini tutma (metafor) işlemi gerçekleştirir. Bu durum aslında bütün gösterge tanımlamaları için geçerlidir. Dil ise o esnada orada olmayan

hali ve şeylerin bahsedilmesini (konuşulmasını) sağlar. Bir şeyin ismini dile getirmekle o şeyi var edemeyiz, fakat onu olmadığında da dile getirebiliriz (Akerson, 2016, s.90-91).

Foucault, dili ifadeler, sözcükler, yapıtlar ve epistemlerin düzenleri yönünde çalışmıştır. “Yazar Nedir?” makalesinde ifade ettiği gibi yazar ve eserin iktidar ve anonimlik etrafında üretilmesini de dil ile ilintili görmüştür. Onun dili irdelemesinin amacı dilin gelişimindeki tarihsel boyutu ve keyfiliği açığa çıkarmaktır. Foucault dilin nesnel ve değişmez bir yapısının olmadığını ifade ederek dilin keyfilikinden yola çıkarak dili soy bilimsel ve arkeolojik olarak araştırmıştır. Onun dil çalışmalarındaki en önemli nokta söylemin nasıl oluştuğu ve nasıl dönüşüme uğradığı konusudur denilebilir. Foucault, söylemin çok karmaşık bir gerçeklik olduğunu söyleyerek sistemin ve bilginin inşasını toplumsal uygulamada üst üste konulmuş dil sistemleri olarak kavramsallaştırmıştır. Foucault, sonrasında yaptığı soy bilimsel incelemelerinde ekonomik pratiklere yönelik ortaya çıkan söylemin maddi şartlarına ve söylemsel olan ile olmayan alanlar arasındaki ağların araştırılmasına yoğunlaşmıştır (Urban, 2000, s. 19-20; Akt. Bircan, 2016, s. 89).

Foucault, yeni evreni sınıflandırma, anlamlandırma ve ifade etmek için kelimelerin yetersiz olduğunu, bir şeylerin yerinden edildiğini, dolayısıyla da egemen olan yeni epistemik sistemin tekrardan üretime geçmesi gerektiğini söylemektedir. Problemin yeni cisimler ortaya çıkarmak olmadığını dile getirirken gerçeklik ve nesnellik bağlantısını kuran yapıyı değiştirmek istemektedir.

Anlamın sonsuz üretimi göstergeler bütününe diğer göstergelerin yerini alması ve üretimin bir zaman içerisinde devamlılığı manasına gelen semiyoloji ile büyük anlatıların egemenliğinin her şeye çare olması ve anlamın sonsuz üretimi nedeniyle geçersizliği ortaya konulmaktadır. Sonsuz anlam üretme mevzusu, kişinin yeni arayışlarını ve özneyi karşılamak üzere Foucault ve Derrida gibi filozoflar tarafından çoklu öznelliklerin, metinselliğin ve öznelleştirme süreçlerinin incelenmesinde kullanılmıştır (Erdoğan ve Alemdar, 2010, s. 307; aktaran: Bircan, 2016, s. 90).

Dilbilimin insan bilimleri arasında olmasının sebebi, içerisinden çıktığı şeyi şüpheci yaklaşımla merak ederek yapmasıdır. Dilbilimleri, hayat ve emek, bireyin çok farklı yelpazeler içerisinde analitik düşünme kabiliyetine bağlıdır. İnsan bilimleri, bilginin dışsallığının içinde büyüdüğü için biçimsel bir karakter sunarlar. Sözcükleri, onları tüketen toplum mensupları içinde bir anlaşma (uzlaşım) olarak gören Saussure’e benzer biçimde Foucault, dilin sembolik niteliklerinden dolayı gerçeğin kendisine yansımak mecburiyetinde olmadığı dil aracılığıyla gerçek ile gösterme yoluyla ancak gerçeğin kendisinden farklı bir biçimde sembolik gerçek düzeninin kurulduğunu ifade etmektedir. Diller, bireyin dış dünyayı anlama eyleminde ve şeyleri kavramsallaştırmasında söz konusu kavramlar vasıtasıyla da bireyin düşünmesini sağlamaktadır. Foucault, dilin evrensel olarak kabul edilmesi durumunda eklemleşme, önerme, türeme ve işaret gibi öğelerin olduğunu ifade etmektedir. İnsanların öznel gerçekleştirdiği deneyler, alışkanlıklar, ön yargılar, tutkular ya da ihtiyaçlar çok çeşitli dil ortaya çıkarmıştır. Bunlar yalnızca sözcüklerin şekli ile değil, sözcüklerin sembolik parçalara ayırma şekliyle değiştirmektedirler (Foucault, 2001, s. 234; aktaran: Bircan, 2016, s.91).

2. Michel Foucault’nun Heterotopya Kavramı

Foucault’nun mekân felsefesinde öne çıkan kavramlarından birisi olan heterotopya, Yunan dilinde heteros (başka, farklı) – topos (mekân) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşturulmuş “başka yer” anlamını taşımaktadır. Bu kavram ilk defa tıp alanında “olması gerektiği yerde olmayan organ” anlamında kullanılmıştır. Foucault ise kent sosyolojisi, sosyal coğrafya ve mekân felsefesi gibi tartışma zeminlerinde kullanılan bir terim haline getirmiştir (Hacıhasanoğlu, 2018, s. 18; Yalçın ve Ediz, 2023, s. 748).

Foucault, 1967'deki seminerinde açıkladığı yazılı olarak da 1984'ün ilkbahar aylarında yayımına izin verdiği “başka mekânlara dair” başlıklı sunumunda mekânın tarihselliğini üçe ayırmıştır. İlki Orta Çağ olarak adlandırdığı süreçtir. Bu evrede mekânlar ikili hiyerarşik sistem olarak algılanmaktadır: Yer-gök, şehir-köy, kamusal alana-özel alan, kutsal olana-dünyevi olan... Orta Çağ mekânı “yerinde olması gerekenin yerinde olması” olarak öğrenilebilir ve bu “yerli yerinde olma” hali mutlak ve hiyerarşi karşılıklar aracılığıyla karşılamaktadır.

Foucault, Modern Çağda ise hali hazırdaki mekânsal yerleştirme, yer kelimesiyle ifade edilmektedir (Foucault, 1984, s. 46-47; Cenzatti, 2008, aktaran: Hacıhasanoğlu, 2018, s. 40).

Foucault, “sabit mekân” ve “sonsuz uzam” ın karşısına heterotopyayı koymaktadır. O’na göre heterotopya altı sistematik prensip ile belirlenir:

- 1) Tüm medeniyetlerde “başka mekânlar” diğer bir ifadeyle heterotopyalar meydana getirir. Bunlar kültürden kültüre farklı biçimlerde görülmüştür.
- 2) Bunların özellikleri, toplumsal ve kültürel değişim süreçlerinde farklılık gösterebilir.
- 3) Çokça mekânı içerisinde bulundurur. Heterotopyanın birçok mekânı tek bir somut alanda yan yana koyma gücü vardır. Hacı Bektaş Veli Dergâhı yapısı gibi...
- 4) Zamansal birikme ve bölünme sunmaktadırlar. Hacı Bektaş Veli Dergâhının mimari özelliğinin karma mimariye sahip olması gibi...
- 5) Açılma ve tecrit sistemleri gerektirir.
- 6) Diğer “gerçek mekânlar” üstünde tesirleri görülmektedir (Yalçın ve Ediz, 2023, s. 748-751; Ekice, 2019, s. 475; Johnson, 2006).

Foucault’nun bu altı prensibi, makalenin konusu olan Aslanlı Çeşme üzerinde de görülmektedir. Bu bağlamda çözümlemesi yapılacak olan Çeşme bir heterotopya olmakla birlikte içinde yer aldığı yapının “sosyal sahnesi” durumundadır.

3. Hacı Bektaş Veli Dergâhı Yapısı ve Aslanlı Çeşme

Bektaşilikte “Pir Evi” olarak bilinen Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nın tarihi karmaşık bir düzene sahiptir. 13. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar gelen uzun bir süreçte oluşumunu tamamlamıştır. Bu yapı topluluğu, tüm nitelikleriyle beraber günümüze kadar gelmiş nadir tarikat dergâhlarından. Türk mimari tarihinde önemli bir yere sahiptir (Tanman, 1996, s. 471, aktaran: Ekimci, 2021, s. 325).

Dergâhın bazı kısımlarının yapılış tarihleri, yapan kişilerin künyeleri ve zaman içinde geçirdikleri değişimlerle alakalı tatmin edici bilgiye ulaşılamamıştır. Nevşehir’in Hacıbektaş ilçesindeki yapı bütün inanç mensuplarının ziyaret ettikleri bir mekândır. Hacı Bektaş Veli Dergâhı Nevşehir’e 60 kilometre uzaklıkta olan Hacıbektaş ilçesindedir. İlk zamanlar mütevazı bir kurum olduğu bilinen ve günümüze kadar ayakta kalan dergâhın tek orijinal bölümü, Hacı Bektaş’ın kullandığı ifade edilen, Kızılca Halvet ismindeki *halvethane*¹ (Noyan, 1987, s. 46).

Yapının mimari oluşumu Moğol isyanlarından sonra başlamış olsa bile Anadolu Selçuklu sultanlarının ticari alt yapıyı 1220’li yıllarda düzenlemeye başladığı edinilen bilgiler arasında yer almaktadır. Öyle ki coğrafi konumu dikkate alarak! Selçuklulardan evvel İlhanlıların bıraktığı şehirler üstüne bu çalışmalar yapılmıştır. Bu bölgenin kervanların ve ticari geçiş rotaları üzerinde olmasının, kentsel hayatın biçimlenmesinde ve dönüştürülmesinde önemli payı vardır. 1200-1243 seneleri arasındaki sürecin göçebe bir yaşam tarzı olması; dergâh yapısının karmaşık bir tarihsel süreç içermesinde etkili olmuştur.

¹ Halvethane: Hiç kimsenin girmedığı, dervişlerin tek başlarına ibadet ederek istirahat ettikleri bölümdür (Korkmaz, 2016, s.305-306) bakınız.

Kaynaklar bu manada da oldukça dağınık olup mimarisi ile ilişkilendirilmesi oldukça zordur. Yapının projeleri devamlı siyasi etkilenmelere bağlı bilgilerin etkisinde kalmaktadır (Blessing, 2020, s. 28-38)

Dönemin genel yaşantısındaki bu karmaşıklık, ulaşılamayan bu belgelerin büyük bir kısmının kayıp olduğunu ya da farklı kütüphanelerde keşfedilmeyi beklediği düşüncesini güçlendirmektedir. Hacı Bektaş Veli Dergâhı da tam bu dönem içerisinde oluşmaya başlamıştır. Bu sebeple karma bir mimariye sahiptir ve yapının mimarisinde İlhanlıların, Selçukluların, Osmanlıların ve Türk mimarisinin özellikleri mevcuttur.

Dergâh yapısının niteliklerine bakıldığında; kapılar, makam ve meydanların girişinde yer almaktadır. İç mekândaki kapılardan eğilmeden geçmek mümkün değildir. Kapıların yüksekliklerinin alçak olması mimari bir hata değildir. Özellikle yapılmıştır. Bu durumun sebebi mekânlara duyulan saygıdan ileri gelmektedir. Çünkü: Bektaşilikte “kapıdan geçmek”, bir makama ulaşmayı temsil etmektedir (Turner, 1969, s. 359). Alevilik-Bektaşilik ritüelinde kâmil insan² olmanın yolunun dört kapıya bağlı olduğunu, kapıların da bağlı olduğu kırk makamdan geçmesidir.

Dergâh içinde bulunan kapı eşiklerine asla basılmaz. Türbelerin bulunduğu odalardan çıkarken geri geri çıkılmaktadır. Bu uygulama Alevilik-Bektaşilik geleneğinde saygı göstergesidir.

Aslanlı Çeşme; Fevkanî Aşevi Köşkü’nün altın bulunan yapı, yatay biçimde bir dikdörtgen cephe özelliği vardır. 4 aşamalı düzenlenen çeşme nişi; sarı, kırmızı renkte kesme taşlar ile iç içe örülerek yapılmış 6 tane sivri kemeri mevcuttur. Nişin ortasında; yapıyı 1853-54(1270) tarihlerinde eski durumuna getiren Kara Fatma Hatun’ nun Mısır’dan getirdiği tahmin edilen aslan heykeli vardır (Koşay, 1967, s. 23: Özbey, 2023, s. 302). Batılılaşma evresinde Osmanlı bahçelerinde örneklerine rastlanan aslan heykeli, dergâhtaki konumu ve önemi düşünüldüğünde “Allah’ın Aslanı” olarak da tanımlanan Hz. Ali’yi simgelemektedir. Heykelin hemen üstünde ise “ya Ali” yazısı ile Zülfikar tasviri bulunmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Aslanlı Çeşme

Kaynak: Fotoğraf, Şeyda Çiçek (2017).

² Kâmil İnsan: Tüm eğitimlerini tamamlamış (ilk, orta, lise, üniversite gibi), aldığı eğitim neticesinde edindiği bilgileri kendini de yenileyerek, gelişmekte olan kişiler ile paylaşan bilgili, bilge kimselerdir (Korkmaz, 2016, s. 386) bakınız.

4. Aslanlı Çeşme'nin Semiyolojik Çözümlemesi

Aslanlı Çeşme, Üçler Kapısı'ndan Dergâh Avlusu'na geçildikten sonra ilk olarak Meydan Havuzu ile karşılaşılır, duyulan su sesinin geldiği yöne doğru gidildiğinde bir eşinin daha olmadığını düşündüğümüz bir çeşme karşılamaktadır. Adı *Aslanlı Çeşme*...

Çeşme yapımında genellikle koyu kırmızı renginde taşlar tercih edilmiştir. Çeşmenin üst köşe kenarlarında bitki desenleri işlenmiştir. Kemerler üzerinde Bektaşiliğin ifade eden teslim taşı yerleştirilmiştir. Kemerlerin bittiği en üst taş sırasının merkezinde bir çarkıfelek kabartması görülmektedir. Çeşme üç kurnadan oluşmaktadır, ortada yer alan kurna Aslan heykelinin ağzında yer almaktadır. Aslan heykeli Mısır (İskenderiye) mermerinden yapılmıştır. Bu heykeli Mısırlı Kara Fatma adındaki Hz. Ali dostu bir kadın tarafından Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na gönderildiği edinilen bilgiler arasındadır (Koşay, 1968, s. 23; Akok, 1968, s. 30).

Çeşme üzerindeki kitabesinde 1855'de dergâha gönderildiği belirtilen aslan heykeline Alevi-Bektaşî inancına sahip kimseler değer vermekle birlikte kutsal saymaktadırlar. Bunun sebebi; Hz. Ali'nin "*Allah'ın Aslanı Ali*" olarak bilmeleri ve Hz. Ali'ye olan sevgilerini göstermek, O'nu anmak için yapılan bir ritüel olmasıdır.

Dergâha ziyarete gelen kişiler (canlar), zemzem suyu niyetine Aslanın ağzından akan sudan içerler ve tanıdıklarına buradan şifa niyetine su götürürler. Çeşmenin önünde mermer malzemeden yapılmış ufak bir hazinesi mevcuttur. Bu mermer malzemesi Kırşehir (Mucur) yakınlarındaki Kırangıç Dağı'nda bulunan mermer ocağından getirildiği ifade edilmektedir. Aslanlı Çeşme'nin Kerbela'da susuz bırakılarak şehit edilen zatların (canların) anısı için yaptırılmış olduğu "*İç Şehid-i Kerbela'nın Aşkına*" deyiminin yer aldığı 1270'de yazılan kitabesinden anlaşılmaktadır (Çiftçi, 2014, s. 55).

Aslanlı Çeşme'nin sağında yer alan kemerin dış cephesinde ufak bir kitabesi daha bulunmaktadır. Bu kitabeye göre: Aslanlı Çeşme'nin varlığı daha bilinenden daha eskiye dayandığı bilgisi yer almaktadır. Nitekim, Aslan heykelinin getirilmesinden önce burada bir çeşmenin mevcudiyeti bilinmektedir. Aslanlı Çeşme'nin üstündeki kitabede Malkoç Bali Bey tarafından hatırasına 1554'de yaptırıldığı yazmaktadır.

Aslanlı Çeşme'nin suyu Hacıbektaş'ın Kütükçü köyü hudutları içinde kalan Keşlik bölgesindeki kaynaktan gelmektedir.

Aslanlı Çeşme'nin Genel de sakin görünümü yanıltıcıdır. Yaz mevsiminde özellikle de Hacı Bektaş Veli'yi anmak için kültür ve sanat faaliyetlerinin düzenlendiği ağustos ayının 16-17-18 tarihlerinde buradan su içmek ve ellerindeki kapları doldurabilmek için insanların oluşturduğu kalabalık farkında olmayarak Aslanı gizlerler, bu kadar kalabalığa sakin görünen bu çeşme hizmet vermektedir (<https://hacibektas mobil.com>).

Aslanlı Çeşme ve Üçler Çeşmesi'ne gelen su kanallarından en eskisi Hacıbektaş Savat mahallesinde Otman Baba dolaylarında yer almaktadır. Pişirilmiş topraktan yapılmış olan künklerin içinde takribi 3 km uzaklıktan getirilen su, dergâhın bahçesinde bulunan su deposunda biriktirildikten sonra çeşmelere akışı sağlanmaktadır.

Çeşmenin mimari yapısını semiyolojik olarak incelediğimizde; bir çeşme olarak su ihtiyacının giderildiği bir yapı elemanının kavramsal olarak *düzanlamını* aktarır. Buradaki *gösteren*: Dergâh Avlusu'nun kemerli revakların altında bulunan kısımdır. *Gösterilen*: Aslanlı Çeşme'nin üzerinde yer alan süslemelerin, işlenmiş olan başkaca kabartmalar ve motiflerle Aslan heykelinin kattığı manalar *görünmeyendeki örtülü-yananlamı* derin bir biçimde anlatmaktadır. Bu bağlamda, anlamlandırmalara bakıldığında ilk olarak Aslan heykeli "*Allah'ın Aslanı*" olma niteliğine sahip Hz. Ali'yi simgelerken O'nun, cesaretini, kudretini, heybetini, kuvvetini de aktarmaktadır. Bu özellikler temelde Hz. Ali'nin kimliğinde somutta görünen Tanrı'nın evrendeki temsili olmasındandır. Dolayısıyla kutsal olarak görülmesi Hz. Ali'ye olan sevgi ve saygının da bir *göstergesi* durumundadır.

Aslanlı Çeşme, sağ tarafta biraz içeride bulunmaktadır. İç içe altı adet sıralı kemer uygulanmıştır. Bu uygulama ile *görünmeyende gösterilmek istenen* Ehlibeyti oluşturan Allah; Muhammed, Ali; Fatma, Hasan; Hüseyin gibi zatları ve onlara olan bağlılığın aktarıldığı okunabileceği gibi *Hacı Bektaş Veli*’nin de belinin yani soyunun Ehlibeytten geldiğine vurgu yapılarak seyyid olması da işlenmiş olabilir. Görünürde bir yapı özelliği olan kemer burada kavramsal ve düz anlamlı verirken *göstereni*: Aslanlı Çeşmedir. *Gösterilen*: İç içe geçen altı kemer de Hacı Bektaş Veli’nin özünü verirken Ehlibeytin temellerini göstererek *örtülü-yan anlamlı* aktarmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. “Aslanlı Çeşme’nin görseller üzerinden semiyolojik olarak çözümü”³ (Çiçek, 2024, s. 220)

Semiyolojik olarak Aslanlı Çeşme üzerindeki bu altı kemer çok zengin mesajları olan bir yapı elemanıdır. Yukarıda aktarılan okuma dışında matematiksel olarak da hesaplı bir biçimde ritüel içinde de önemi olan rakamlarla mesajlar bu kemerlere kodlanmıştır. Detaylı şekilde çözümlersek:

- 1) Çeşmenin en dıştaki kemeri on yedi tane taş ile oluşturulmuştur. Renkleri beyaz ve kırmızı olarak sıralı uygulanmıştır. Bu rakam ritüel içerisinde 17 Kemerbest’leri sembolize etmektedir. Renkler ise ritüelin simgesidir. 17 Kemerbest olarak adlandırılan kimseler; Hz. Muhammed’in Miraç yolunda Kırklar Cem töreni esnasında tennuresini ibadet eden 17 kişiye eşit bir biçimde bölmesi ve Hz. Ali’nin bellerine bağlaması ile nişanlamasıdır. Bunun anlamı, peygambere olan bağlılığın ve o yoldaki

³ Büyük Fotoğraf: Şeyda Çiçek tarafından 2017 yılında çekilmiştir. Görsel üzerindeki yazı resimler için; (Aksel, 2010 s. 92-93), “Türklerde Dini Resimler” ve (Bozcu, M. M. ve Cemal, D. 2021 s. 36, s. 41). Hacı Bektaş-ı Veli’nin Yolunda Sergi Kataloğu eserlerine bakınız.

hizmete karşılık bir delil olmasıdır. Çeşmedeki ilk kemere uygulanmasıyla ritüele bağlılığa bir vurgu yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

- 2) Çeşmede dıştan içe doğru bakıldığında ikinci kemer 14 adet taşla örülmüştür. Yapı malzemesi yukarıdaki gibi olup yapılış mantığı aynısıdır. Renkler ile alakalı kırmızının öğretildeki aşkı, muhabbeti beraberinde mücadeleyi de belirtirken beyaz renk ise saflığı, şeffaflığı ve temizliği bunların beraberinde aşkı, sevgiyi ve hoşgörüyü vurgulayan önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Kemerin üzerindeki elemanlardan elde edilen on dört sayısı Alevi-Bektaşilikte 14 Masumu Paklar' ı temsil etmektedir ki bu on dört kişi bebek ve/veya çocuk yaşlarda bu yol uğruna şehit olmuş insanlardır.
- 3) Çeşmedeki üçüncü kemer 12 tane taştan yapılmıştır. Buradaki sayı, Alevi-Bektaşilikte On İki İmam'ı ve Ehlibeyti ifade etmektedir.
- 4) Yapıda dıştan içeriye gidildiğinde dördüncü kemer kademesi ve 4 tane taştan yapılmış olması Alevi-Bektaşilikte cennetin kapısını, kâmil insan olma durumunu aktarırken diğer inançlarda da 8 olarak şifrelenmiş olan cennet kapısını vermektedir. Ritüelin felsefesi “dört kapı kırk makam”ı üzerinde durularak insanın gelişim evresini de çağrıştırmaktadır. Çeşmede yer alan kitabe bu taşların üstüne konumlandırılmıştır.
- 5) Çeşmede içeri doğru beşinci kemer de 5 adet taş ile örülmüştür. Bu rakam Alevi-Bektaşi ritüelinde üçler olarak da ifade edilen Allah-Muhammed-Ali'ye bir vurgu yapılmaktayken beşler olarak tanımlanan Muhammed, Ali, Fatma, Hasan, Hüseyin'i de aktarmaktadır. Buradaki taşlar 5 tane olsa dahi görünmeyendeki Can, Ruh olarak öğrendiğimiz, Yaradan'ın parçasının tüm insanlarda olduğu bilgisi de mevcuttur. Görünmeyendeki karşılığı; İlâhi güçtür, eklendiği zaman Altılar üzerinde bir aktarım olduğu görülmektedir.
- 6) Çeşmenin en içte yer alan kemerin orta noktasında ise birliğe, Yaratan'a, kudrete, cesareti sembolize eden aslan heykeli vardır ki. Onun ifade ettiği Hz. Ali'nin “Allah'ın Aslanı” olması ve Allah'ın evrendeki temsilcisi olduğunu gösteren önemli izlerdir.

Aslanlı Çeşme'nin üstündeki kemerlerde görülen desenleri ve yerleştirildikleri alanları anlamlandırıldığında semiyolojik yönden bu yapı unsurlarının (Aslanlı Çeşmenin) Alevi-Bektaşi felsefesinin bütün detaylarıyla gizlendiği anlaşılmaktadır.

Sırasıyla çözümlemeleri:

- 1) Kavram olarak bakıldığında *düzanlamda* Aslanlı Çeşme'nin estetik görünümü için kullanılan mimari yapı süslemesidir. *Görünendeki Göstereni*: Dergâh avlusundaki Aslanlı Çeşme'dir. İçerik olarak *Görünmeyendeki Gösterileni (örtülü-yananlamı)*: Çeşmenin üst uç köşelerde uygulanan çiçek desenleri on iki yapraklıdır. Bu işleme 12 İmam'ı ve onlara olan sadakati aktaran bir *belirti* şeklinde okunabilir.
- 2) Çeşmenin orta noktasına orantılanmış şekilde kemerlerin en üstünde, çiçek desenlerinin merkezinde çarkıfelek kabartması yer almaktadır. Bezemenin kavramsal açıdan mimari bir yapı elemanı olmasıyla *düzanlamı* verirken *görünendeki göstereni*: ikinci avluda bulunan Aslanlı Çeşme'dir. *Görünmeyendeki gösterileni*: Çarkıfelek rölyefinin Hacı Bektaş Veli ile bütünleşmiş, Alevi-Bektaşi ritüelindeki dedebabaların kullandıkları taç olan *Hüseyin-i Tacı* diğer ismiyle *Bektaşî Tacı*'nı sembolize ederken sağında ve solunda uygulanan çiçek motifleri ile birlikte 12 İmam'a ve Ehlibeytine olan teslimiyetin de *göstergesi* durumundadır.
- 3) Çeşme kemerleri üstünde matematiksel bir hesaplama ile planlanarak yerleştirilmiş, 12 uçlu Teslim Taşı Alevi-Bektaşiliğin temsili obje olması ile mimari yapının içinde dekoratif amaçlı süsleme şeklinde kullanılarak kavram penceresinden bakıldığında *düzanlamı* vermektedir. *Görünendeki göstereni*: Dergâh (Meydan) avlusunda yapılmış Aslanlı Çeşme'dir. *Görünmeyendeki gösterileni*: Ritüeldeki On İki İmamı ve soyuna olan bağlılığın sembolüdür. Bu sadakat Alevi-Bektaşi felsefesini öğrenmeye arzusu olan bireyleri de ifade etmektedir. Çeşmedeki kemerler üzerine yerleştirilme şekli

incelendiğinde çizgisel olarak insan vücudu kodlandığını okumak mümkündür. Bu çizgisel betimlemede teslim taşlarının yerleştirildiği alanlar gözlemlendiğinde: Çarkifelek kabartması (Hüseyin-i Tacın) altına işlenmiş Teslim Taşı; bilimin, aklın, irfanın ve kâmil insan olabilmenin bu aşamada mevcut olduğunu, insanın vücudundaki kafası ile simgelemektedir. Hemen altında, 6 kemerin merkezindeki, 3.ncü kemerin üstüne yerleştirilen üç tane teslim taşı: İlk olarak her şeyin merkezini vurgulamakla birlikte sağ ve solda konumlandırılmış teslim taşları yolu öğrenmek isteyen kişilerin sorgusuz sualsiz bu öğretiyi idrak etmeye talip olduğunu ve bunun için bütün meziyetlerini, kabiliyetlerini yapacağı hizmetlerle göstereceğinin sembolü olup insanın bedenindeki uzuvlardan; ellerini kollarını temsil etmektedir. Alevi Bektaşî felsefesi içerisinde 3. aşamadaki marifet kapısını belirtmektedir. Bu üç taş içerisinde ortadaki boyutunun biraz büyük olmasının sebebi; yola giren kişinin Yaratan’a olan aşkının, sevgisinin, sohbetinin gizlendiği gönlünü başka bir söylemle Hakk’ın insandaki izi olan ruhun olduğu alanı göstermektedir ki resim yazılarda bu kısımda “Allah” yazısı ile aktarılmaktadır. Ayrıca “iman tahtası” diye de tanımlanan insanın göğsünün ortasını yani yüreğine vurgu yapılarak içeriği vermektedir. *Altıncı ve en içteki kemer üzerindeki Teslim Taşı ise;* Alevi-Bektaşî ritüelinin üçüncüsü olan Marifet Kapısı’nın kademelerinin başlangıcını, üretkenliğin, doğurganlığın, Rahman ve Rahim olanın göstergesi durumundadır. Kadınlara verilen en kutsal özellik olan anneliğin vücuttaki ana rahmini yani ilahi kudretin insan bedeninde oluşumunun yeri ve belirtisi olmasını, bulunduğu alan itibarıyla varoluşun merkezi olduğunun, görünmeyendeki derin anlamlarını *örtülü-yananlam* olarak belirtmektedir. Alevi-Bektaşî öğretisi göz önünde bulundurulduğunda Aslanlı Çeşme üzerinden anlamlandırmak mümkündür. Başkaca; sevgi ve merhameti, paylaşımı temsil etmekle beraber, Hz. Fatma’nın katında kadınlara duyulan saygının simgesi olup, Hz. Ali ve soyuna duyulan tutkunun da sembolüdür.

- 4) Çeşmede bulunan üç kurna, *Allah-Muhammed-Ali*’yi sembolize ederken varoluşun dört unsurundan birisinin de aktarımı söz konusudur. Çeşmenin ortadaki kurna: Hz. Ali’yi ve “Allah’ın Aslanı” vasfına sahip olduğunu, cesaretin, adaletin, yiğitliğin, gücün sembolü olduğunu belirtirken insanın en mühim yaşam ve besin kaynağı olan suyun önemi vurgulanmaktadır. Su; saflığın, masumiyetin, doğruluğun, dürüstlüğün, şeffaflığın ve duruluğun simgesi durumundadır. Bununla birlikte arınmanın da sembolüdür. Diğer önemli mesaj ise, Çeşmenin niteliğini oluşturan en önemli öğelerinden ortadaki Aslan heykelinin ağzına yerleştirilmiş kurnasıdır. Bu alan Miraç’a çıkarken Hz. Muhammed’in yoluna çıkan Aslanın ve onu sakinleştirmek için verdiği yüzüğün yani nişanın izi olarak: *Aslan* Hz. Ali’yi ağzından akan *Su* ise; sakinleştirmek için sunulan yüzüğün sembolü olarak okumak mümkündür. Bu çerçevede su insanı yücelten, sakinleştiren ve akliselim davranmasında yardımcı olan önemli bir ihtiyaç olduğu *örtülü-yananlam* şeklinde yorumlanabilir.

Genele bakıldığında bütün bu semiyolojik çözümlemelerin *Görünmeyendeki Gösterileni*: Kâmil insan olma sürecinde istekli olan kimsenin ilim-bilim ve akıl yolundan ilerlemesinin *göstergesi* olarak her şeyin vahdet-i vücutta yani insanın bedenini oluşturan organlarına kodlanmış olduğu içerikte *örtülü-yan anlam* olarak görülmektedir.

Aslanlı Çeşme’nin üzerindeki tüm yapı unsurlarına bütün olarak bakıldığında Alevi-Bektaşî öğretisinin içindeki bütün kademeler ve ilkeler okunabilmektedir. Çeşme uzaktan gözlemlendiğinde tam bir vahdet-i vücut biçimi anlaşılmaktadır ki burada verilmek istenen en önemli ileti bireyin kâmil olma yolundaki basamakların bezemeler aracılığıyla insan bedeni işlenerek gizlenip kodlanması denilebilir.

Sonuç

Michel Foucault'un bakışı ile incelenen Hacı Bektaş Veli Dergâh yapısının sade görünüşü, esasında büyük bir heterotopya olduğunun mütevazı bir biçimde aktarımıdır. Aslanlı Çeşme bu sonsuz uzam içerisinde çok önemli sosyal sahnedir. Dergâhtan bağımsız bir yapı olarak değerlendirildiğinde de heterotopya olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan bu inceleme sürecinde yapı üzerinde çalışırken edinilen önemli bilgilerden birisi de bu yapının ve tüm unsurlarının; kullanıcılarının yaşamışlıklarını aktaran bir kimliğe sahip olduklarının anlaşılmasıdır. Dergâh içerisinde her bir yapı kendi içerisinde birer sosyal sahne durumundadır. Dolayısıyla Aslanlı Çeşme'ye bakıldığında kapladığı alan küçük olmasına rağmen içerik olarak çözümlemeye başlandığında yapının üzerindeki simge, sembol ve bezemeleri ile çok büyük bir mekânın üzerinde şifrelenmiş olduğu görülmüştür. Üzerinde taşıdığı her yapı ögesi birer kodlamadır.

Bu incelemede mitolojik Hünkâr Hacı Bektaş Veli El Horasani'nin felsefesinin aktarımında mimari yapı önemli bir iletişim aracıdır. Bu ve benzeri kültürel miras niteliğindeki yapılar incelenirken yapıların kimlere hizmet ettiğini bilmek oldukça önemlidir. Aslanlı Çeşme bu anlamda önemli bir inanç felsefesinin de aktaran taşıyıcısı durumundadır. Dolayısıyla araştırma sürecinde bu anlamda Alevi-Bektaşî inanç öğretisi derinlemesine incelenerek semiyolojik çözümlemeleri yapılmıştır.

Kültürel miras niteliğindeki önemli tarihsel bilgileri taşıyan yapıların semiyolojik olarak incelenmesi, ilerleyen süreçlerde de bu anlamda hizmet verebilmesi ve geleceğe sağlıklı bir aktarım için önemli olduğunu yapılan araştırmamız göstermiştir. Elde edilen bu bilgiler neticesinde, bizden sonra araştırma yapacak olan bireylere farklı bir bakış açısı kazandıracağı öngörülen önemli bir inceleme olmuştur.

Neticesinde üretilen her bir yapı içerik ve kavramsal olarak üreticisinin ve tüketicisinin yansımasıdır. Öyle ki üreticisi olan mimarlar mühendisler üretecekleri mekânı tasarlarken tüketicisinin tüm ihtiyaçlarını göz önüne alarak, mevcut olabilecek sorunları ortadan kaldırarak üretirler dolayısıyla dokundukları mekâna kendi düşünceleri ile tüketicisinin düşüncelerini sentezleyerek yapıyı oluşturmaktadırlar. Tüketimine sundukları mekanlar alıcısı tarafından kullanılmaya başlandığı andan itibaren kullanıcısının kimliğini bünyesine arşivlemeye, şifrelemeye başlayacaktır. Bu bağlamda incelenen Aslanlı Çeşme, Hacı Bektaş Veli Dergâhı yapısının bir parçası olarak sosyal sahnesi, Dergâh'ın dışında değerlendirildiğinde ise heterotopya olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışma, insanın görünen ve görünmeyen yönleriyle gelişiminin aynası ve göstergesi olduğunun belgesidir. İnsan, durağan bir varlık olmadığından, dokunduğu ve ürettiği tüm nesnelerde sürdürülebilir ve yenilenebilir olduğunu kodlayarak aktarabildiğinin gösterildiği somut bir örnektir.

İnsan, görünmeyen somutta görünen durumudur. Onu çözmek için bütün yaptıklarını anlamak ve anlamlandırmak, geleceğe dair bırakılacak eserler için çok önemlidir. Bu araştırma ve çözümleme de bunu açık bir biçimde göstermektedir.

“Okunacak en büyük kitap insandır” der Hacı Bektaş Veli, onu iyi anlamak gerekir. İnsan yeryüzündeki en mükemmel tasarımıdır. Bir o kadar da tehlikelidir. İyi kontrol edildiğinde kendisini yenileyebilir, aksi bir durumda ise kendi sonunu hazırlar.

Kaynakça

- Akerson, F. E. (2016). *Göstergebilime giriş*. Bilge Kültür Sanat.
- Aksel, M. (2010). *Türklerde dini resimler*. Kapı Yayınları
- Aysever, R. L. (2004). “Bu Çağın Metinleri”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 91-100.
- Akok, M. (1968). Hacı Bektaş Veli Mimari Manzumesi. *Türk Etnoğrafya Dergisi*, (10), 27-58.

- Bircan, U. (2016). Michel Foucault’da dil ve söylem. *SBARD 14 yıl. / AUTUMN*, 2(28), 85-106.
- Blessing, P. (2020). *Moğol fethinden sonra Anadolu’nun yeniden inşası, Rum diyarında İslamî mimari*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bozcu, M. M. ve Cemal, D. (2021). *Hacı Bektaş-î Veli’nin yolunda sergi kataloğu*. Korpus Kültür Sanat Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.
- Çiçek, Ş. (2024). *Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nın mimari ve semiyoloji ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Çiftçi, İ. (2014). *İnanç turizmi kapsamında Hacı Bektaş Veli Külliyesine yönelik bir araştırma*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan Topçu, A. (2005). Kayseri’yi okumak: göstergebilimsel yaklaşımla bir şehrin analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 237-246.
- Ekice, N. Ş. (2019). Heterotopyalar içinde bir birey nasıl yaşayabilir?. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel Sayı), 466-485.
- Ekimci, B. G. (2021). Alevi Bektaşî kültüründe kırsal dini mimarinin mekânsal özellikleri: Seyitgazi örneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (99), 318-340.
- Foucault, M. (1984). [1967] Des Espaces autres. *Architecture/Mouvement/Continuité*. n5, (1984), 46-49
- Foucault, M. (2021). *Bu bir pipo değildir*. Yapı Kredi Yayınları.
- Gros, F. (2021). *Michel Foucault*. İletişim Yayınları.
- Hacıhasanoğlu, İ. (2018). *Zamansallık ve mekansallık bağlamında heterotopiyaların sentaktik ve semantik irdelenmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Johnson, P. (2006). Unravelling Foucault’s. ‘different spaces’. *History of The Human Sciences*, 19(4), 75-90.
- Korkmaz, E. (2016). *Alevilik ve Bektaşilik terimleri sözlüğü*. Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Koşay, Z. H. (1968). Bektaşilik ve Hacıbektaş Türbesi. *Türk Etnoğrafya Dergisi*, (10), 19-26.
- Noyan, B. (1987). *Bektaşilik Alevilik nedir?*. Sanat Kitapevi.
- Özbey, V. (2023). Hacı Bektaş Veli Külliyesi’nin dünya miras alanı ve tampon bölgesi tanımına yönelik değerlendirmeler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (106), 299-318.
- Rıfat, M. (2020). *XX. yy’da Dilbilim ve göstergebilim kuramları-1 ve 2*. Yapı Kredi Yayınları.
- Saussure, F. (1959). *Course in general linguistics*. A.B.D. Newyork: Felsefe Kütüphanesi.
- Saussure, F. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. Multilingual
- Turner, V. (1969). Liminality and Communitas in The Rituel Process: *Structure and Anti-Structure*. Aldine Publishing.
- Yalçın, S. ve Ediz, Ö. (2023). Bir heterotopya olarak ‘Beykoz Kundura’. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 8(3), 745-764.
- Sümer, T. *Aslanlı Çeşme*.
<https://hacibektasmobil.com/gezirehberi/cesmeler/kutsalcesmeler/aslanli-cesme/> (Erişim zamanı: 12.09.2023:15.10)

Extended Summary

The study was prepared based on the term heterotopia, which includes ‘social scenes’ created by Michel Foucault in the subject that he evaluates as the philosophy of space. In this sense, semiological analysis of the ‘Lion Fountain’, one of the social scenes in Hacı Bektaş Veli Dervish Lodge, which is a heterotopia, was made with semiotic methods. Qualitative research methods were utilized in the research. With these methods, the main trace of the study was determined and analyzed by feeding on linguistics and semiology.

The Lion Fountain, which is the subject of the research, is an important architectural element of Hacı Bektaş Veli Dervish Lodge. When considered independently, it is a functional structure that responds to the water needs of the place where it is located. The structure of Hacı Bektaş Veli Dervish Lodge it serves has a

mixed architectural style. Due to this quality, it is a structure that contains many cultural information. Each of this information is coded on the structure. Therefore, each piece of the building is an important semiological sign (indicator).

Along with the visible characteristics of a settlement whose history goes back centuries, it also contains invisible imaginary meanings from different cultures.

Ferdinand de Saussure's "*General Linguistics Lessons*", one of the pioneers of linguistics, was useful in the semiological analysis of the study with semiotic methods and in the evaluation of the sample using this method. Michel Foucault, one of the philosophers of semiotics, brought a new and important perspective with the concept of *heterotopia*, which includes '*social scenes*' within the philosophy of space. The Lion Fountain, which is the subject of the research, has been examined from the past to the present; all the visuals that can be accessed together with the photographs, taking into account its location and function within the structure, semiological analyzes have been made with semiotic methods.

The Lion Fountain is a functional building element that responds to the water needs of the lodge as a fountain. In the invisible (abstract), it has an important place among the social scenes of the lodge. In this case, it can be said that Hacı Bektaş Veli Lodge is a heterotopia. It is a lodge covered with secrets waiting to be interpreted.

In order to analyze its reflection on Lion Fountain and to understand the study, information about semiology (semiotics) and the philosopher Michel Foucault, whose point of view is conveyed, is given under the title "*Semiotics and Michel Foucault*". In addition, Michel Foucault's philosophy of space is presented in the second section titled "*Michel Foucault's Concept of Heterotopia*".

Under the title of "*Semiology and Michel Foucault*"; In order to clearly understand the communication language of Fountain, which has been analyzed with semiotic methods, Mehmet Rifat's works titled "*Linguistics and Semiotics Theories-1 and 2 in the XXth century*" and Fatma Erkman Akerson's "*Introduction to Semiotics*" have been guiding under the guidance of Ferdinand de Saussure. In this context, the communication model developed by Saussure and Foucault's philosophy of space are combined with the term heterotopia, in which it includes social scenes. Thus, the existing model was developed and a new graphical table study was prepared. This model was also used in the semiological expansion of the Lion Fountain, which is the main subject of the research, using semiotic methods. While creating such a method, the aim is to show the concepts that both philosophers have revealed through indicators and the contributions of these concepts on semiology. With this in mind, it has been prepared in an expanded way through the exemplary communication model.

There is historical information about the studied example and the identification tags of the building elements. This explanation is important for the semiological analysis of the Lion Fountain, which is the main focus of the research, to be understandable. As a matter of fact, the identity of the building is of great importance in understanding and making sense of it. Therefore, information in this sense is given in the third chapter titled "*Hacı Bektaş Veli Dervish Lodge Structure and Lion Fountain*". In this section, information about the building's identity such as its history, its location within the lodge, its meaning, and what it means to its user is explained in this section. This information has been useful in the semiological analysis of the structure.

The study is evaluated under four topics. In the last section "*Semiological Analysis of the Lion Fountain*", semiological analysis of the Lion Fountain using semiotic methods is included. In this context, the important structural element of the lodge, the social scene in Foucault's words; "*Semiology (semiotics)*" is analyzed in this section by proceeding through the tabulation under the second subject heading, graphical study, evaluation and analysis in the light of data.

The simple appearance of Hacı Bektaş Veli Lodge, researched with Michel Foucault's view, is in reality a humble expression of its being a great heterotopia. The Lion Fountain is an important social scene in this infinite space. When it is considered independently of the Dervish Lodge, it welcomes its audience as a heterotopia that contains social scenes within itself.

One of the important data obtained while working on the building during the research phase is the understanding that the building and all its parts have an identity that tells the experiences of its permanent users and consumers. Each building element in the Dergâht is a social stage in itself. Therefore, when we look at the Lion Fountain, although its location and the area it covers are small, when we start to analyze its content, it is understood that a very large space is encrypted in this building element with the symbols, motifs, icons and ornaments on the structure. Each piece of structure on it is a coding.

The architectural structure analyzed in this study is an important communication tool for conveying the philosophy of the mythological Hacı Bektaş Veli El Horosani. It is very important to determine for whom, for what reasons, and for what purpose the works of cultural heritage such as this structure were built and used, and for what purpose they serve and/or will serve. In this sense, the Lion Fountain is the carrier-transmitter of an important belief system. Therefore, in the research process, an in-depth study of the Alevi-Bektashi doctrine was conducted, followed by a semiological analysis of the sample.

The structures that have carried culturally important historical information to the present day should be examined and researched with semiotic methods from a semiological perspective and should be actively

involved in the future. This necessity is important in order to leave a healthy transfer of information and artifacts for the future. This research has clearly shown itself in this research. In the light of the data obtained, it is an important examination and research study that shows that the subject can be studied from a different perspective for those who are considering and / or will do research in the future.

As a result, each structure produced is a mirror of its producer and consumer conceptually and in terms of content. It is also a document that it is an indicator and reflection of the development of man as the trace of the visible and invisible. At the same time, since man is not a passive, static being, in all the objects he communicates and produces; it is an example that shows that it can be transferred by encrypting that it is renewable, continuous, sustainable.

Man is the concrete manifestation of the invisible. Understanding and making sense of what he has produced and consumed in order to decipher him is of great importance for the works to be left for the future. This is clearly understood in this research and analysis study.

